

Nemzeti Köszolgálati Egyetem

***Miért kudarc az 1849. évi Függetlenségi
Nyilatkozat történeti alkotmányunk
jogfolytonossága szempontjából?***

Debrecen, 2025

Tartalomjegyzék

Bevezetés	3
1. A dolgozat alkotmányjogi, dogmatikai megalapozása	4
2. Kitekintés az áprilisi törvények történeti alkotmányra gyakorolt hatására	10
2.1 Az 1848-as forradalom és szabadságharc időszakának jellemzése: a rendi alkotmányos folytonosság és a nemzeti szuverenitás eszméinek keveredése	10
2.2 Érvek az áprilisi törvények történeti alkotmányba való illeszkedése mellett	13
2.3 Konklúzió: miért tekinthetők az áprilisi törvények legitimnek jogfolytonosságunk, történeti fejlődünk szempontjából?	16
3. Ellentétes tervek az osztrák-magyar viszony rendezésére: a Függetlenségi Nyilatkozat és az 1867-es kiegyezés	17
3.1 „...a magyar korona országait elválasztani és fölosztani nem lehet” - A kiegyezés	18
3.2 Összegezve: miben múlta felül Deák Ferenc Kossuth Lajost?	20
Összefoglalás	22
<i>De lege ferenda</i>	24
Felhasznált irodalom	25

Bevezetés

Dolgozatom címében megfogalmaztam markáns véleményem, mely szerint a Függetlenségi Nyilatkozat egy kudarc - azzal együtt, hogy az 1849. április 14-én kihirdetett deklaráció a magyar történelem egyik meghatározó, ám vitatott dokumentuma. Bár a nyilatkozat célja az ország függetlenségének kinyilvánítása és a Habsburg-ház trónfosztása volt, végül nem érte el a kívánt politikai és jogi eredményt. A kudarc okait több szempontból is lehet vizsgálni, hiszen a döntés nemcsak belpolitikai és jogi problémákat vetett fel, hanem súlyos nemzetközi következményekkel is járt, nem utolsósorban a történeti alkotmányra és annak jogfolytonosságára gyakorolt hatását.

Elsősorban jogi szempontból a nyilatkozat jelentős problémákat hordozott magában. A Habsburg-ház trónfosztása nem egy előzetesen kodifikált jogi eljárás alapján történt, hanem forradalmi aktusként valósult meg, amelynek folytonossága kérdéses maradt. Ráadásul a magyar államiság új alapokra helyezése sem történt meg kellő részletességgel, így a deklarált függetlenség mögött nem állt egyértelmű, nemzetközileg is elfogadható államforma.

Diplomáciai szempontból a nyilatkozat nem hozta meg a várt elismerést, így Magyarország helyzete gyengébbé vált a nemzetközi színtéren. A korszak nagyhatalmai, különösen Franciaország és Nagy-Britannia óvatosan kezelték a magyar ügyet, elkerülve az Osztrák Birodalommal való nyílt konfliktust². Ezzel párhuzamosan Oroszország kifejezetten ellenséges álláspontot képviselt minden olyan mozgalommal szemben, amely a fennálló hatalmi egyensúlyt veszélyeztette volna.

Belső politikai szempontból a nyilatkozat nem hozta meg az elvárt egységet sem. A katonai vezetők, köztük Görgey Artúr úgy vélték, hogy egy efféle radikális politikai lépéshez elsőként biztos katonai győzelemre lenne szükség. Emellett a konzervatívabb politikai körök sem támogatták teljes mértékben a Habsburgokkal való szakítást, tartva annak következményeitől.

¹ Klapka György tábornok visszaemlékezéseiben utal arra, hogy ugyan Görgey nem lépett fel nyíltan a Nyilatkozat ötlete ellen, de nem volt meggyőződve annak indokoltságáról: „Április 7-e után Gödöllőn Kossuth négy szem között tárgyalt Görgeyvel, majd néhány óra múlva valamennyi hadtestparancsnok összegyűlt a gödöllői kastély egyik termében, Kossuth előttünk ugyanolyan értelemben nyilatkozott, mint Cibakházán. Görgei hallgatva félreállott, mi többiek nem elleneztük Kossuth nézetét.”

Forrás: Arancum: A Függetlenségi Nyilatkozat és a hadsereg tisztikara.

² VERESS Csongor Balázs: 175 éves a magyar Függetlenségi nyilatkozat. 2024. 04. 14.

Végső soron a Függetlenségi Nyilatkozat inkább egy forradalmi gesztus maradt, semmint egy hosszú távon fenntartható állami berendezkedés megalapozása. Nem sikerült biztosítani Magyarországot (Magyar Királyság, illetve a kérdéses államforma) nemzetközi elismerését, és az ország katonai helyzete sem volt elegendően erős ahhoz, hogy a deklarált függetlenséget érvényre juttassa. A nyilatkozat így egy politikailag és jogilag is problematikus lépésnek bizonyult, amely végül hozzájárult a szabadságharc bukásához. Értelmezésemben ez egy kudarc.

Dolgozatomban a nyilatkozat történelmi, politikai vonulatát és nemzetközi következményeit lefejtve, elsősorban a történelmi alkotmányra és annak jogfolytonosságára gyakorolt hatása oldaláról szeretném megvilágítani a témát, annak alkotmányos, alkotmányfejlődési, -történeti és jogi komplexitásával.

1. A dolgozat alkotmányjogi, dogmatikai megalapozása

A történelem során az államok berendezkedése és alkotmányos rendszere folyamatosan változott, alkalmazkodva a társadalmi, politikai és gazdasági kihívásokhoz. A hatalom szerveződésének alapvető kérdése, hogy egy adott közösség miként határozza meg saját jogrendjét, és milyen elvek mentén biztosítja a politikai stabilitást és a jogfolytonosságot. Európa államai különböző utakat jártak be ezen a téren: míg egyes országok korán fogékonyak voltak a felvilágosodó eszmék elfogadására (pl. jogkiterjesztés, köztársaság kikiáltása, állam és az egyház elválasztása), addig mások konzervatív módon a keresztény alapokhoz és a szokásjogi tradícióhoz való ragaszkodásban hittek. Magyarország története e tekintetben különösen csodálatos, hiszen évszázadokon át sajátos közjogi keretek között működött, amelyek egyszerre őrizték meg a hagyományos rendi elemeket és mutattak utat a modern alkotmányosság felé. Nem véletlen Eckhart Ferenc értékelése, aki szerint *„sajátos volt a magyar felvilágosodás, amelynek géniusza egyik kezében Montesquieut és Rousseaut, a másikban pedig a Tripartitumot tartotta”*³.

Európa történelmi fejlődésében megszámlálhatatlan eszme, ideológia, elemzés és világról alkotott elgondolás született, viszont az öreg kontinens múltját tekintve a legfontosabb elhatárolás minden bizonnyal a monarchikus és a köztársasági

³ MÁTHÉ Gábor: Közép-Európa újkori története. A magyar közjog elemi forrásai 16-20. század. (Budapest: Gondolat Kiadó 2021.) p40

államformák közötti különbség. Magyarként büszkék lehetünk arra, hogy hazánk államiságának létezése és fejlődése mindkettő korszakban meghatározó szerepet játszott. A monarchikus berendezkedésben országunkat egyedüli *archiregnumként*⁴, azaz „szentkirályságként”, vagy „főkirályságként”, Szűz Mária országaként tartották számon és egy fantasztikusan erős, a rendek és a király megosztott hatalmán, valamint *a trón és az oltár szövetségén nyugvó*⁵ államalakulatot alkotott, közjogilag egyedülálló volt Európában. A felvilágosodási trónfosztások időszaka utáni köztársaságok korában pedig a szekuralizáció és a történeti értékek eltörlése elleni globális hadjárat legtovább kitartó államának bizonyult, jogfolytonosságának megszűnését, múltjának, tradícióinak és szokásjogának elfeledtetését kizárólag a 20. századi totalitárius diktatúrák segítségével tudták véghez vinni.

Már ezen rövid történelmi összefoglalásból is érzékelhető, hogy létezik a magyarság fennállásában egy olyan misztérium, amely racionális gondolkodással nem magyarázható meg, fennmaradásunk és létezésünk felfoghatatlan a természetfelettségben való hit nélkül. Több érvet is fel lehet hozni bizonyítékként. A magyar alkotmányfejlődésben a Szent Korona nem pusztán egy díszes uralkodói jelvény, hanem a magyar jogfolytonosság legfőbb hordozója, amelyben a világi uralom összefonódik egy felsőbb, isteni eredetű renddel. A koronát nem csupán a király hatalmának forrásaként tisztelték, hanem a nemzetet megtestesítő szakrális entitásként is, amely felette állt mind az uralkodónak, mind az országgyűlésnek. Ez a felfogás szokatlan összhangot teremtett az isteni és az emberi jogrend között, amely más államokban nem volt ennyire markánsan jelen. A magyar jogfolytonosság egyik legmisztikusabb eleme, hogy a történelmi viszontagságok – háborúk, megszállások, diktatúrák – ellenére a Szent Korona-tan eszméje mindig visszatért, mintha hazánkat valamiféle magasabb akarat őrizné és tartaná fenn. Mindez azt sugallja, hogy a magyar államiság nem csupán történelmi és politikai konstrukció, hanem egy mélyebb, misztikus rend része, amely időről időre megmutatja erejét a nemzet sorsának alakulásában. A Szent Koronán kívül ismerjük a csodaszarvasról, a honfoglalásról és az államalapításról szóló mondákat, melyek szintén a magyar államiság rejtélyességét erősítik, gondoljunk például Álmos anyjának, Emesének a

⁴ Magyarságkutató Intézet: *Egy archiregnum kialakulása*. 2024. 07. 01.

⁵ MÁTHÉ, 3. l.j., 18.

legendájára, aki megálmodja, hogy fia fejedelemsége után „*olyan dicső királyok fognak [következni], akik az egész nemzet vezetésére lesznek hivatottak*”⁶.

A magyar államiság és alkotmányosság évszázadokon átívelő folytonossága egy sajátos jogi és szellemi rendszerként értékelhető, amelyet a történeti alkotmány fogalma ölel fel. A magyar történeti alkotmány nem egyetlen írott dokumentum, hanem egy folyamatosan fejlődő, mégis állandó alapelveken nyugvó közjogi rend, amely a nemzet történelmi bölcsességeiből, szokásjogából és alkotmányos intézményeiből épült fel. Tanulságos Egyed István megfogalmazása: „*A magyar alkotmány nem egyes emberek, nem egy nemzedék alkotása, a magyar alkotmány sohasem volt és ma sincs egységes szerkezetben, külön törvénybe foglalva, tételei évszázados fejlődés során alakulnak ki. A magyar alkotmány felépítésén egymást követő nemzedékek hosszú sora dolgozott, tételeivel mindig a nemzeti meggyőződés érvényesült.*”⁷ Deák Ferenc kiegyezés előtti szakmai vitái közül legismertebb a Wenczel Lustkandl osztrák jogásszal folytatott gondolatcseréje, akinek a következőt írja: „*Alkotmányunk történelmi alkotmány, nem egyszerre készült, hanem a nemzet életéből fejlett ki, s a nemzet szükségéhez és a kor igényeihez képest mind a nemzet jogait, mind a királyi jogokat illetőleg, lényegben és formában, időnként változásokon ment keresztül.*”⁸ Sajátossága, hogy a jogfolytonosságot nem mesterséges, forradalmi alkotmányozás, hanem a hagyományos normák és elvek továbbörökítése biztosította, így a magyar közjogi gondolkodás egyik legfőbb értéke éppen az, hogy az alkotmányosság sohasem egyetlen politikai hatalom kizárólagos terméke, hanem a nemzet egészének szellemi és jogi öröksége.

A történeti alkotmány egyik legmeghatározóbb eleme a rendi függetlenség és a már említett Szent Korona-tan, amely a hatalomgyakorlást Európa legtöbb államával ellentétben nem egyetlen uralkodóra vagy intézményre, hanem a király és a rendek kölcsönös viszonyára alapozta. Ennek köszönhetően a magyar alkotmányos gondolkodás már a középkortól kezdve olyan elveket tartalmazott, amelyek később az európai jogfejlődés meghatározó tényezőivé váltak, így például rendek és a király általi megosztott törvényhozás és végrehajtás 15-16. századi kialakulása után nem számított újdonságnak az Egyesült Államok megalakulása során oly nagy népszerűségnek örvendő Montesquieu-féle hatalommegosztás elmélete. Az európai

⁶ HORVÁTH Attila: *Magyar állam-és jogtörténet*. (Budapest: Nemzeti Közzolgálati Egyetem 2014). p37

⁷ EGYED István: *A mi alkotmányunk*. (Budapest: Magyar Szemle Társaság 1943). p37

⁸ MEZEY Barna: *A Pragmatica Sanctio és a magyar történeti alkotmány*.

alkotmányfejlődésben egyedülállónak számít, hogy a magyar jogrend hosszú időn keresztül biztosította az alattvalók szabadságjogait⁹, miközben egyensúlyt teremtett a királyi hatalom és a rendek jogai között.

A történeti alkotmány szellemisége túlmutatott az egyes korszakok politikai és jogi változásain: mindig is az államiság fennmaradásának egyik legfontosabb pillére volt. A modern korban azonban az alkotmányosság fogalma átalakult, és míg egyes nemzetek új, kodifikált alkotmányokat hoztak létre, Magyarország esetében a történeti alkotmány folyamatos jelenléte megakadályozta az olyan radikális töréseket, amelyek más államok alkotmányos rendszerében bekövetkeztek. Mindez hozzájárult ahhoz, hogy a magyar közjogi hagyomány egyfajta organikus fejlődés mentén haladjon előre, amelyben a jog és a hagyomány szerves egységet alkot. A történeti alkotmány tehát nem csupán egy „feudális maradvány”, mint azt ahogyan a szocializmusban propagálták, hanem a magyar alkotmányosság mélyen gyökerező alapja, amely a nemzeti identitás egyik meghatározó tényezőjeként szolgált és szolgál ma hatályos Alaptörvényünkben¹⁰ is.

A magyar történeti alkotmány sajátosságai és folyamatos fejlődése mindig is szoros összefüggésben állt a magyar állam szabadságküzdelseivel, jogfolytonosságunk fenntartása és az évszázadok során kialakult alkotmányos berendezkedés védelme egyet jelentett az ország szuverenitásának megőrzésével.

⁹ Egy érdekes példa ide vonatkozóan: mivel Magyarországon valamennyi földterület a Szent Korona tulajdonában állt, és azt a nemes csak használatra kapta az uralkodótól (lásd hatalommegosztás alkuja a király és nemes között: minden hatalom forrása a Szent Korona, aki mint közjogi fikció nem képes tényleges hatalomgyakorlásra, ezáltal a hatalomátruházás fogalma szerint a nemzetre, tehát a nemességre ruházza a hatalmat, a nemesség bevonja a királyt a kormányzásba - hatalommegosztás - majd ennek az aktusnak ellenszolgáltatásaként a király visszaneszesíti és földbirtokot adományoz használatra), a földesúr - Európa többi államával ellentétben - nem zavarhatta el a földműveseket birtokáról, hiszen nem állt tényleges tulajdonában a terület. Ezért is érdemes a földesúr kifejezést használni földbirtokos helyett.

Lásd: HORVÁTH, 4. l.j., p69.

¹⁰ Az Alaptörvény R) cikk (3) bekezdése szemlélteti történeti alkotmányunk mai napi relevanciáját: „Az Alaptörvény rendelkezéseit azok céljával, a benne foglalt Nemzeti hitvallással és történeti alkotmányunk vívmányaival összhangban kell értelmezni”. Gyakorlati példaként említhetők azok az esetek, mikor az Alkotmánybíróságnak Magyarország nemzetközi szuverenitását kell meghatároznia, lásd 20/2024. (XI. 28.) AB határozat.

Az Alaptörvény preambuluma, a Nemzeti Hitvallás is kitér a történeti alkotmány fontosságára: „Tiszteletben tartjuk történeti alkotmányunk vívmányait és a Szent Koronát, amely megtestesíti Magyarországot alkotmányos állami folytonosságát és a nemzet egységét. Valljuk, hogy a történeti alkotmányunkban gyökerező önazonosságunk védelmezése az állam alapvető kötelessége.

Nem ismerjük el történeti alkotmányunk idegen megszállások miatt bekövetkezett felfüggesztését. Tagadjuk a magyar nemzet és polgárai ellen a nemzetiszocialista és a kommunista diktatúra uralma alatt elkövetett embertelen bűnök elévülését.”

Forrás: Magyarország Alaptörvénye

Történeti alkotmányunk evolúciója¹¹ ugyan egy belső organikus fejlődésként van legtöbbször értelmezve, viszont meglátásom szerint – főként a 16-17. század után – leginkább a külső kényszerek és idegen uralmi törekvések elleni válaszként értékelhető. A magyar történeti alkotmány fejlődése mindig is egyensúlyt keresett a hagyomány és a megújulás között, azonban ez az egyensúly különösen élesen rajzolódott ki az 1848–49-es forradalom és szabadságharc idején. A 19. századot sokszor az illumináció, a változás korszakának tekintjük, melyre bizonyíték, hogy Magyarországon is két meghatározó eszme ütközött. Egyrészt a hagyományokhoz való ragaszkodás, a történeti jogfolytonosság elve, miszerint a Habsburg-ház uralkodása a királyi hitlevélben és esküben ígértekkel¹² ellentétben jogtalan volt, annak ellenére, hogy a Pragmatica Sanctio (1723) vitathatatlanul a magyar nemzet és az uralkodóház közötti szerződésneként értelmezhető, nem pedig a nemzet és az osztrák tartományok közötti kontraktusként¹³. A Habsburgok megsértették ezt a hagyományt, különösen az 1848-at megelőző időszakban, amikor Magyarország önálló jogrendjét háttérbe szorították a birodalmi központosítás érdekében. Másrészt jelen volt a reformok eszméje is, amely a korabeli polgári átalakulások szellemiségét tükrözve új, modern elveket kívánt bevezetni a magyar jogrendbe. A reformkor nagy gondolkodói, élükön Széchenyivel, Kossuthal egy olyan jogi és politikai struktúra kiépítésére törekedtek, amely nemcsak a hagyományos rendi jogokat védi meg, hanem a polgári szabadságjogokat is kibővíti és korszerűbb államszervezetet teremt. Azzal kapcsolatban, hogy ez a két eszme nem egymás ellenében, hanem sokszor egymást kiegészítve formálta-e a forradalom célkitűzéseit (hiszen a jogfolytonosságra hivatkozva követelték az ország önállóságának visszaállítását), vagy a reformok újításait a múlttal való szakítás céljából népszerűsítették Magyarországon, megoszlik a szakvélemény, mindenesetre már a kérdés felmerülésének ténye is egy érdekes gondolatébresztő lehet, mely további utánajarást igényel.

¹¹ Az állam evolúciójának gondolatával kapcsolatban lásd: KIS Norbert, MÁTHÉ Gábor: *Az európai államok evolúciója. Államszervezési paradigmák.* (Budapest: Ludovika Egyetemi Kiadó 2024).

¹² A királyi hitlevél kiadása és az eskü megtétele olyannyira fontos közjogi aktusnak bizonyult, hogy Máthé Gábor professzor egészen Magyarország közjogi alapelveként említi: „A király a koronázás előtt köteles kiadni a koronázási hitlevelet, mely ünnepélyesen ígéri, hogy az ország jogait, szabadságát s törvényeit szentül megtartja és másokkal is megtartatja.”

Forrás: MÁTHÉ Gábor, MENYHÁRD Attila, MEZEY Barna: *A kettős monarchia. Die doppelmonarchie.* (Budapest: ELTE Eötvös Kiadó 2018). p54

¹³ „A Pragmatica Sanctiot nem az osztrák tartományokkal kötötte a magyar nemzet, hanem saját akaratelhatározásából választott uralkodójával, a magyar királlyal.”

Forrás: MÁTHÉ, 3. l.j., p50.

A fenti kérdésfelvetés különösen relevánssá válik az 1849. április 14-én kiadott Függetlenségi Nyilatkozat szempontjából, amely a magyar történelem egyik legmeghatározóbb és egyben legvitatottabb dokumentuma. A Nyilatkozat kimondta a Habsburg-ház trónfosztását, valamint Magyarország teljes függetlenségét és ezzel egyértelműen szakított a történeti alkotmányosság eddig követett kereteivel. Bár a Nyilatkozat jogi és politikai szempontból a magyar szuverenitás végső deklarálásaként értelmezhető, mégis problematikussá teszi a történeti alkotmány szempontjából az a tény, hogy nem csupán az 1848-as reformokra épült, hanem azokkal szemben is radikális lépést jelentett.

Noha a trónfosztás eszmei és politikai indoklása érthető volt a Habsburgok törvénysértései és a szabadságharc eseményei fényében, a magyar közjogi hagyományban nem volt megszokott afféle precedens, amely az uralkodóház legitimitásának egyoldalú megvonását támogatta volna¹⁴. A magyar alkotmányosság eddig a rendek és a király közötti szerződéses viszonyra épült, amely a Pragmatica Sanctiótól kezdve egészen az áprilisi törvényekig folyamatosan formálódott, de alapvetően nem kérdőjelezte meg a Habsburgok uralkodói jogait. A Nyilatkozat rövid távon az adott körülmények között megalapozott volt, azonban nemcsak hogy figyelmen kívül hagyta történeti folytonosság hagyományát, hanem egy teljesen új jogi alapra próbálta helyezni a magyar államiságot, amely a történeti alkotmány kontinuitásának megszakításával járt.

A Nyilatkozat nem egy organikus fejlődés eredménye volt, hanem egy radikális törés, amely eltávolodott a hagyományos magyar közjogi gondolkodástól. Az 1867-es kiegyezés végül visszatérést jelentett a történeti alkotmányosság elveihez, ami szintén azt mutatja, hogy mi magyarok mindvégig történeti értékeinkhez ragaszkodtunk, a Nyilatkozat önmagában nem volt elegendő ahhoz, hogy elfeledtessék azokat a magyar néppel.

¹⁴ 1707-ben az ónodi országgyűlés mondta ki az uralkodóház trónfosztását, viszont szemléletes, hogy ahogyan a Függetlenségi Nyilatkozatot követő időszakban a történeti értékekre alapozott kiegyezés jelentett megoldást az osztrák-magyar viszony rendezésére, úgy a 18. század elején, az ónodi trónfosztás után is egy közjogi mérföldkő, az 1723-as Pragmatica Sanctio következett.

Jelen tanulmány célja, hogy a történeti alkotmány eszméire támaszkodva bizonyítsa be, hogy ugyan a magyarság konfliktusai során legtöbbször történeti eszméire alapozva volt képes megvédeni magát, a

Függetlenségi Nyilatkozat mégis új alapokra volt hivatott helyezni hazánk alkotmányos fejlődését. Az áprilisi törvények közjogi jelentésével való összehasonlítást és az osztrák-magyar viszont végső rendezéseként szolgáló 1867-es kiegyezés tanulságait figyelembe véve egyértelmű, hogy a Függetlenségi Nyilatkozatot a történeti alkotmány szempontjából nem egy sikeres államépítési lépésként, hanem egy pillanatnyi kísérletként kell értékelnünk, amely ugyan a magyar szabadságtörekvések egyik legbátrabb megnyilatkozása volt, a jogfolytonosság elve miatt végső soron nem illeszkedett szervesen a magyar alkotmányfejlődés múltjába és közeljövőjébe, valamint semmiképp nem bizonyult egy következetes nemzetstratégia lépéseként.

2. Kitekintés az áprilisi törvények történeti alkotmányra gyakorolt hatására

2.1. Az 1848-as forradalom és szabadságharc időszakának jellemzése: a rendi alkotmányos folytonosság és a nemzeti szuverenitás eszméinek keveredése

A 18. század végétől érdekes kettősség állt fenn a magyar közjogi gondolkodásban. Az ősi alkotmány eszméje természetesen évszázados jogfejlődésünkben végig jelen volt, viszont Philip Barker tanulmányában „*egy másik fajta, organikus közösségi identitást*” is felfedez. Folytatja: „*az 1790-91. évi országgyűlés volt a modern magyar ‘nemzet’ fogalmának születési helye, és itt fogalmazódott meg először a nemzeti szuverenitás igénye is*”¹⁵. Érzékelhetjük a két különböző irányvonal fennállását, melynek egyik oldalán a történeti értékek és a

¹⁵ BARKER Philip: *A múlt feltámasztása – a jövő átformálása. Az ősi alkotmány jelentősége az 1790-91. évi országgyűlésen.* In: HÖRCHER Ferenc, LORMAN Thomas, PÓCZA Kálmán: *A magyar történeti alkotmány. Korszakok és kihívások.* (Budapest: Ludovika Egyetemi Kiadó 2023). p108

szokásjogi hagyományok álltak, velük szemben pedig egy újonnan megjelenő eszmerendszer fogalmazódott meg, mely a nemzeti öntudatot, a racionalizmust és a nemzeti szuverenitást hirdette. Romsics Ignác hangoztatja előadásaiban azt az igazságot, hogy amíg a felvilágosodás előtt élő emberek identitását a rendben elfoglalt helyük és vallásuk határozta meg, a 18. század végétől sokkal inkább a nemzeti hovatartozás az, amely alapján az emberek közösségekbe szerveződnek. Ezen gondolat közjogi megnyilvánulása az 1790. évi X. törvény¹⁶, mely arról árulkodik, hogy ezen deklaráció nem a Habsburg-uralkodóház elleni fellépés, mintsem inkább a magyar államiság saját jogi létezésének kijelentése volt.

Ezt az elvet vitték tovább az 1848-as áprilisi törvények, melyek az 1790-es években megfogalmazott szuverenitási igényt immár a modern alkotmányos berendezkedés keretei között kívánták megvalósítani. Témánk szemszögéből nézve a legfontosabb változások a következők voltak:

(1.) Az egyik legfontosabb újítás a felelős magyar kormány létrehozása volt. A III. törvénycikk kimondta, hogy az ország végrehajtó hatalmát a király által kinevezett, de az országgyűlésnek felelős minisztérium látja el. Ez gyökeres változást jelentett, hiszen Magyarország történetében először jött létre olyan kormányzat, amely nem a bécsi udvarhoz, hanem az országgyűléshez volt kötve. A törvény ezzel a végrehajtó hatalmat a magyar politikai nemzet kezébe helyezte, miközben formailag mégis megőrizte a király szerepét.

(2.) A törvényhozás is jelentős átalakuláson ment keresztül. Megszűnt a rendi országgyűlés, és helyette népképviseleti alapon szerveződő képviselőházi rendszert vezettek be. Az V. törvénycikk kimondta az általános választójogot – bár még vagyoni és műveltségi cenzushoz kötve – így a törvényhozásba szélesebb társadalmi rétegek is beleszólást nyerhettek. A magyar országgyűlés immár a teljes ország képviselét látta el, és nem csupán az egyes rendek érdekeit képviselte.

¹⁶ „Az ország karainak és rendeinek alázatos előterjesztésére, Ő szent felsége is kegyesen elismerni méltóztatott, hogy ámbár a felséges ausztriai ház nőágának az 1723:I. tc. és II. cikkelyek által a magyar királyságban és a hozzá kapcsolt részekben megállapított örökösödése ugyanazt a fejedelmet illeti, a kit a megállapított trónöröklési rend szerint a Németországban és azon kívül fekvő, elválaszthatatlanul és föloszthatatlanul birtoklandó többi ország és tartományokban illet: mindazonáltal Magyarország, a hozzá kapcsolt részekkel együtt, szabad és kormányzatának egész törvényes módját illetőleg (bele értve mindenféle kormányzásékat) független, azaz semmi más országnak vagy résznek alá nem vetett, hanem saját állami léttel és alkotmánynyal bíró, s ennél fogva az 1715:III. tc., valamint az 1741:VIII. tc. és XI. cikkelyek rendelkezésének megfelelően, törvényesen megkoronázott örökös királyától, és így Ő szent felségétől s örökösétől, Magyarország királyaitól, tulajdon törvényei és szokásai szerint, nem pedig más tartományok módjára igazgatandó és kormányozandó ország.”

Forrás: 1790. évi X. törvény

(3.) Az áprilisi törvények másik kulcsfontosságú vívmánya a jobbágyszabadítás volt, amely megszüntette a feudális kötöttségeket, és a földesúri függésből felszabadította a parasztságot. Az IX. törvénycikk kimondta a jobbágyság telkeik feletti tulajdonjogát, ami nemcsak a társadalmi szerkezetet alakította át alapjaiban, hanem a gazdasági fejlődés irányába is jelentős lépés volt.

(4.) Fontos változás történt a bírói függetlenség terén is. Az áprilisi törvények kimondták, hogy az igazságszolgáltatás független a végrehajtó hatalomtól, a bíróság pedig csak törvényes eljárás útján mozdíthatók el. Ez garantálta a jogbiztonságot és a törvények betartását, miközben megerősítette a polgári jogrendet.

A gondolatmenet legfőbb kérdése az, hogy a törvényeket a történeti alkotmány szerves folytatásaként értelmezhetők-e, vagy inkább annak jeleként, hogy a nemzeti életben már ekkor megjelent a múlttal való szakítás és a nyugati mintájú felvilágosult berendezkedés igénye? Mi lehetett a jogalkotó célja ezen drasztikus változások megfogalmazásakor? Milyen kontextusban kísérelték meg átalakítani az ország alkotmányos kultúráját?

1848. március és április hónapjai mozgalmasak voltak alkotmányfejlődésünk szempontjából. A magyar országgyűlés összeállította azt a 31 pontból álló törvénycsomagot, amely biztosítani kívánta hazánk függetlenségét. Ezek a változások a reformok szellemében történtek, viszont érdekes módon a Habsburg-ház fennhatósága alatt. Érdekes korszakként jellemezhető az 1840-es időszak. Hörcher Ferenc tanulságos értékelést vázol fel tanulmányában: *„1848 tavasza Európa-szerte forradalmak sorát hozta. S mindez nem pusztán véletlen egybeesés: a földrész radikális reformmozgalmai kölcsönösen befolyásolták egymást. A forradalmi eszmék visszhangoztak az európai nyilvános térben (leginkább a francia forradalom jelszavai), és politikai cselekvésre serkentették híveiket. Nincs kétség afelől, hogy az Egyesült Államokban korábban lezajlott alkotmányos kísérletek (Függetlenségi Nyilatkozat és alkotmány) és a franciák ismétlődő kísérletei arra, hogy modernizálják országuk alkotmányos szerkezetét, nagy hajtóerőt adtak másoknak is.”*¹⁷ Ezen értékelés alapján arra következtethetünk, hogy Hörcher az európai forradalmi hullámok korszakát egy olyan fordulópontként értelmezte, amely a múlttal való szakítást és jogi szempontból egy új berendezkedés megszilárdítását célozta meg, melynek alappillérei a köztársasági államforma (az évszázados

¹⁷ HÖRCHER Ferenc: *A történeti alkotmány reformja vagy eltörlése*. In: HÖRCHER Ferenc, LORMAN Thomas, PÓCZA Kálmán: *A magyar történeti alkotmány. Korszakok és kihívások*. (Budapest: Ludovika Egyetemi Kiadó 2023). p125

monarchiák helyett), a kodifikált alkotmányos rend (a szokásjogi hagyományok háttérbe szorítása) és többek között az állam és az egyház elválasztásával megjelenő szekuralizmus voltak. Vitathatatlan, hogy az 1848-as forradalom és az azt követő hónapok a magyar történelem egyik legdicsőbb korszaka volt, viszont érdemes szem előtt tartani, hogy a fentebb bemutatott három tényező (köztársaság, kodifikáció, szekuralizmus) lényegesen ellentétes volt történeti jogfolytonosságunk értékeivel.

2.2. Érvek az áprilisi törvények történeti alkotmányba való illeszkedése mellett

Annak érdekében, hogy állást foglaljunk a Függetlenségi Nyilatkozat történeti alkotmányba való illeszkedéséről, kontrasztot kell állítani ezen korszakos dokumentum és az áprilisi törvények között. A kiindulópont, hogy a Magyar Királyság trónján 1527 óta Habsburg-uralkodó áll, amelyből levezethető a perszonálunió megléte és a tény, hogy hazánk az uralkodóházzal, nem pedig az osztrák tartományok összességével szerződik. A Szent Korona-tan egyik legjelentősebb törvénye a szabad királyválasztás elve, egy olyan jog, amely szinte kizárólag a magyar nemességet illette meg Európában: a történeti alkotmány szerint a király halála után a hatalom visszaszáll a rendekhez, akik az ország függetlenségét és védelmét szem előtt tartva, jelentős megfontolások után új királyt ajánlottak az országnak. Mind ez köthető a már említett hatalommegosztás elméletéhez, hiszen a szabad királyválasztás joga is egy bizonyíték arra, hogy Magyarországon a hatalom ténylegesen a rendek és az uralkodó között volt megosztva.

Fordulópontot jelentett, amikor az 1687. évi decretum értelmében a magyar nemesség elismeri a Habsburg-ház férfiágának, majd 1723-as Pragmatica Sanctio keretein belül a ház nőágának örökösödését. Ezen két mérföldkő változást jelentett az ország közjogi fejlődésében, hiszen a szabad királyválasztás joga feladásra került, viszont a szokásjogi alapokon nyugvó koronázási szokások továbbra is biztosították az idegennek nevezhető uralkodó törvényes hatalomgyakorlását (királyi hitlevél kibocsátása és az eskü megtétele, amelyben a király az ország törvényeinek megtartását és a szuverenitás megvédését ígéri¹⁸).

¹⁸ A király kezét megkötő szokásjogi hagyományok iránti tiszteletet mutatja az a tény, hogy II. József, a kalapos király nem koronáztatta meg magát, hiszen a királyi eskü és hitlevél a törvényes, alkotmányunk szerinti kormányzást ígér.

Láthatjuk tehát, hogy a Magyar Királyság közjogilag biztosítva volt az osztrákokkal közös perszonálunió ideje alatt is. A nézeteltérések akkor kezdődtek, amikor nyugati szomszédunk figyelmen kívül hagyta a magyar törvényeket, szokásjogot és tradíciókat, és osztrák tartományként kezelte az egyébként közjogilag független Magyarországot. Így érkezünk el 1848-hoz, amikor a magyar politikai elit az áprilisi törvényekben megkísérelte visszaállítani az ország közjogi autonómiáját a perszonálunió keretein belül. Az áprilisi törvényeket az osztrák uralkodóháztól való elszakadás helyett a történeti alkotmány alapján fennálló közjogi rendszer helyreállításának céljaként értékelhetjük, amelyre a következő érvek hozhatók fel a fentiek alátámasztására:

(1) Az áprilisi törvények közjogi jelentőségét és a történeti alkotmányhoz való illeszkedését alapvetően az adja, hogy az érvényes törvényhozási folyamat keretében, az alkotmányosság elvei szerint születtek meg, és maga az uralkodó is szentesítette őket. Ez döntő érv amellest, hogy az áprilisi törvények nem jelentettek törésvonalat a magyar alkotmányfejlődésben, hanem éppen ellenkezőleg: az ország jogfolytonosságát biztosították egy modernizált, de a történeti hagyományokra épülő formában. A Magyar Királyság történeti alkotmánya szerint az országgyűlés és a király együttesen alkot törvényt, vagyis a törvényhozás a hatalommegosztás elvén alapul. Az áprilisi törvények ennek megfelelően az 1847–48-as rendi országgyűlés tárgyalásain mentek keresztül, tehát a magyar törvényhozás hagyományos keretei között jöttek létre. Az országgyűlés két háza — az alsótábla és a főrendi tábla — megvitatta és elfogadta a törvényeket, majd azok a király elé kerültek. V. Ferdinánd magyar király 1848. április 11-én szentesítette azokat, amely egyértelműen biztosította, hogy az áprilisi törvények az alkotmányosság talaján álltak, ugyanis a történeti alkotmány értelmében a királyi szentesítés elengedhetetlen része volt a törvényhozási folyamatnak.

A szentesítés ténye azért is kulcsfontosságú, mert a magyar közjog hagyományai szerint a törvények legitim voltát nemcsak az országgyűlés elfogadása, hanem a királyi ellenjegyzése is biztosította. Európa legtöbb országához képest hazánkban a királyi hatalom nem volt abszolút jellegű, hanem a rendekkel megosztott hatalomként működött, és a törvényalkotás során mindkét fél beleegyezése szükséges volt a jogszabályok érvényességéhez. Az áprilisi törvények ezen a mechanizmuson belül születtek, így azok a magyar jogfejlődés szerves részét képezték, nem jelentettek radikális szakítást a hagyományos államrenddel.

(2) Szintén fontos bizonyítékként szolgál az a tény, hogy az 1848. évi márciusi-áprilisi mozgolódások idején Magyarország nem szándékozott elszakadni a Habsburg-uralkodóháztól, kizárólag szuverenitásunk és alkotmányos jogaink biztosítását tűztük ki célként. Természetesen ezen gondolat a reformkori vezetők gondolkodásában is megmutatkozott, viszont utókori megfigyelőként megengedhetjük magunknak, hogy egy néhány évvel későbbi eseményt hozunk fel alátámasztásul, egy olyan érvelést, amely tükrözte a magyar közvélemény gondolatait, nem szállt az 1949-ben tapasztalható kossuthi radikalizmus magaslatára és egy reális, kölcsönösen előnyös képet vázolt fel az osztrák-magyar együttélést illetően. A haza bölcse, Deák Ferenc járt élen az 1860-as évekbeli osztrák-magyar kiegyezés idején azon gondolat megfogalmazásában, hogy egyrészt saját akaratunkból választottuk a Habsburg-uralkodóházat, valamint az Európában éppen zajló detronizációs folyamatok ellenére Magyarországnak nem áll szándékában a perszonálunió felbontása és teljes függetlenségünk kikiáltása.

Deák Ferenc érvelése a kiegyezés előkészítése során jól mutatja azt a közjogi gondolkodásmódot, amely az 1848-as áprilisi törvényeket is áthatotta: a történeti alkotmány keretein belül kellett biztosítani Magyarország önállóságát, de nem a Habsburgok uralmának teljes elutasításával, hanem az alkotmányos jogok helyreállításával. Egyértelművé tette, hogy a magyar nemzet önként, szerződéses alapon fogadta el a Habsburg-ház uralmát, és ebből következően annak megszüntetése sem történhet pusztán egyoldalú döntéssel.

Ez a gondolatmenet visszavezethető az 1848-as eseményekre, hiszen az áprilisi törvények sem a Habsburgokkal való szakítást célozták, hanem a Magyar Királyság közjogi különállásának és alkotmányos önállóságának biztosítását. Ezért is hivatkoztak a törvények következetesen az 1790–91-es törvényekre és a Pragmatica Sanctióra, amelyek szintén azt deklarálták, hogy Magyarország önálló államként létezik, saját törvényekkel és intézményekkel, amelyeket az uralkodónak tiszteletben kell tartania. Deák Ferenc gondolatai tehát nemcsak az 1867-es kiegyezés alapját képezték, hanem visszamenőleg is alátámasztották, hogy 1848 célja nem a teljes függetlenség, hanem az alkotmányosság és a magyar közjogi rend biztosítása volt. Ez szöges ellentétben áll a Függetlenségi Nyilatkozat radikálisabb megközelítésével, amely a történeti alkotmányosság megszakítását jelentette volna.

2.3. Konklúzió: miért tekinthetők az áprilisi törvények legitimnek jogfolytonosságunk, történeti fejlődésünk szempontjából?

A magyar történeti alkotmány különleges sajátossága, hogy nem egyetlen pillanatban, mesterséges aktusként született meg, hanem az évszázadok során, folyamatos fejlődés és alkalmazkodás révén formálódott, miközben megőrizte alapvető elveit és szerkezetét. Ez a fejlődés nem pusztán jogi konstrukció volt, hanem a nemzet történeti tapasztalatainak, politikai küzdelmeinek és közjogi hagyományainak organikus lenyomata. A történeti alkotmány misztériuma éppen abban rejlik, hogy úgy tudott korszakokon átívelően fennmaradni, hogy közben képes volt reagálni a változó politikai és társadalmi körülményekre sajátos karakterének elvesztése nélkül.

Az 1848-as áprilisi törvények ebből a szempontból nem tekinthetők radikális törésnek vagy jogfolytonossági megszakításnak, éppen ellenkezőleg: a történeti alkotmány fejlődésének szerves részét képezik. Bár a törvények új alapokra helyezték a magyar közjogi rendszert, ezek az új alapok nem előzmények nélküli eszmék voltak, hanem a magyar alkotmányos fejlődés belső logikájából következtek. Az országgyűlés által elfogadott és a király által szentesített áprilisi törvények megőrizték a magyar államiság alapvető kereteit, így a történeti alkotmányosság egyik kulcselemének, a Szent Korona eszmei követeléseinek is eleget tettek.

A törvények biztosították a rendi dualizmus átalakítását oly módon, hogy a korábbi rendi kiváltságok helyett az alkotmányosság és a nemzet elve került a középpontba. A népképviselői országgyűlés bevezetése, a felelős kormányzás megteremtése, valamint a közteherviselés elve mind a történeti alkotmány addigi fejlődésének természetes folytatásai voltak, nem pedig forradalmi újítások. Az áprilisi törvények tehát nem kívánták megszüntetni a történeti alkotmányt, hanem annak egy modernizált változatát hozták létre, amely továbbra is az évszázados jogfolytonosságon nyugodott.

3. Ellentétes tervek az osztrák-magyar viszony rendezésére: a Függetlenségi Nyilatkozat és az 1867-es kiegyezés

Az 1849-es Függetlenségi Nyilatkozat és az 1867-es kiegyezés az osztrák-magyar viszony rendezésének két gyökeresen eltérő útját testesítik meg, amelyek közötti különbség mélyebb, mint pusztán politikai vagy jogi eltérés: a magyar államiság történeti önazonosságának, a nemzet és az állam misztikus egységének felfogásában rejlik. A magyar történeti alkotmány évszázadokon átívelő folyamata mindig is a jogfolytonosság, a szokásjog és a rendi alkotmányosság talaján állt, ahol az állam és a nemzet nem egy külső hatalom által megkonstruált szerződéses viszonyrendszer, hanem az évszázadok alatt kifarrott, organikus jogfejlődés terméke volt. Fentebb a Függetlenségi Nyilatkozat jogi előzményével, az áprilisi törvényekkel foglalkoztunk, amely elemzése során megállapítható, hogy újítása nem vetekedett a hazánk életét évszázadokon keresztül meghatározó történeti alkotmány rendszerével. Szintén fontos hozzátenni, hogy mivel az áprilisi törvények érvényességével kapcsolatos viták során felmerülő egyik legfontosabb érv az uralkodó bejegyzése volt (később Deák Ferenc is erre hivatkozott kiegyezési tárgyalásaiban), kevésbé merülhet fel a köztársasági államformára való áttérés, mint a Függetlenségi Nyilatkozat esetében. Végül is, milyen látszatot keltene a magyar politikai vezetők emberségéről, hogy a Habsburg- király ellenjegyzésére hivatkoznak, de mindezek mellett a trónfosztást, radikálisabb esetben pedig a köztársaság kikiáltását kívánják? Ellentmondásos lenne: ez is bizonyítja, hogy jogaink és függetlenségünk biztosításánál nem szerettünk volna messzebbre menni. A Függetlenségi Nyilatkozat esetében viszont nem ilyen egyszerű a helyzet, a Kossuth Lajos vezette magyar országgyűlés nem pusztán egy új politikai berendezkedés kialakítására törekedett, hanem egy addig ismeretlen alapra kívánta helyezni a magyar államiság legitimitását. A történeti alkotmány évszázadokon átívelő folyamata azonban nem egyetlen aktus eredménye volt, hanem az idők során kikristályosodó, szokásjogra és jogfolytonosságra épülő állameszme, amelyben az uralkodó és a rendek viszonya nem csupán jogi, hanem misztikus értelemben is a nemzet szerves részét képezte. Hazánk történeti fejlődése azért csodálatos és egyedülálló, mert nem volt és nem is lehetett pusztán egyetlen jogi konstrukció eredménye, államiságunk alapja éppen az volt, hogy az uralkodó hatalma a rendi alkotmányosság révén kapott legitimációt, a nemzet jogai pedig nem szerzett jogok voltak, hanem örökölt örökségek.

Ezt a szerves fejlődést törte meg a Függetlenségi Nyilatkozat, amikor nem a történeti alkotmány elveire, hanem a népszuverenitás forradalmi gondolatára alapozta Magyarország függetlenségét. A trónfosztás kimondása egyet jelentett azzal, hogy a nemzet és az állam misztikus egysége megbomlott: az a kapcsolat, amely addig a Szent Korona eszméjében, a rendi jogfolytonosságban és a történeti alkotmány természetes fejlődésében öltött testet, hirtelen elveszítette hagyományos alapjait. A jogi radikalizmus ezzel olyan útra vitte a magyar államiság ügyét, amely idegen volt a magyar közjogi gondolkodás történeti logikájától.

Nem véletlen tehát, hogy a szabadságharc leverése után nem volt más lehetőség, mint visszatérni a történeti alkotmányosság keretei közé. A nemzet történeti jogai nem egy forradalmi aktusból, hanem a jogfolytonosság elvéből fakadtak, és ennek helyreállítása végül a kiegyezésben nyert újra érvényt, immár a Habsburgokkal való kompromisszum révén.

3.1. „...a magyar korona országait elválasztani vagy fölosztani nem lehet” - A kiegyezés

„Ha a monarchia akar valami lenni, alkotmányosnak kell lennie itt is, ott is” - mondta Andrássy Gyula gróf, és az idő őt igazolta, hiszen a kudarcos függetlenségi kísérlet és az azt követő megtorlás után új alapokra kellett helyezni az osztrák-magyar viszony kiegyenlítését. Ezen közös nevező az alkotmányosság, egymás törvényeinek tiszteletben tartására való törekvés volt, nem pedig a Kossuth-féle függetlenségi radikalizmus. Az 1860-as években Deák Ferenc közjogi vonalon indult el a monarchia helyreállításáért, amelynek Máthé Gábor professzor értékelése szerint három szilárdsági pont szolgált alapjául: egyrészt I. Ferdinánd magyar királlyá koronázása 1527-ben, a Pragmatica Sanctio és az 1865. évi országgyűlést megnyitó trónbeszéd, s az arra adott fölrati javaslatok¹⁹.

A kiegyezés nem csupán politikai kompromisszum volt, hanem a történeti alkotmány szellemiségének helyreállítása. A magyar államiság jogfolytonosságon, nemzedékről nemzedékre öröklődő alkotmányos elveken és a rendi hagyományokon alapult. Deák két pillérre építette kiegyezési mesterművét: az 1723-as Pragmatica Sanctiora és az 1848. évi áprilisi törvényekre. A Pragmatica Sanctio megerősítette a perszonáluniót,

¹⁹ MÁTHÉ, 3. lj. p64

mindemellett kimondta, hogy Magyarország a Habsburg Birodalmon belül is önálló, saját törvényekkel rendelkező állam marad, az uralkodó pedig esküt tesz az alkotmány tiszteletben tartására. A Deák-Lustkandl vita egyik legmeghatározóbb gondolata szemlélteti a dokumentum fontosságát: *„A sanctio pragmatica föltételeinek egyike az, hogy a magyar korona országait elválasztani vagy fölosztani nem lehet. E föltétel mind a fejedelmet, mind a nemzetet egyaránt kötelezi, s a magyar király soha nem akarhatja, hogy a magyar koronának bármely országa ez alkotmányos kapcsolatból elválva nem Magyarországgal, s a magyar korona által, hanem külön vagy teljesen önállólag vagy az osztrák birodalom más csoportozatában tartozzék az összes birodalomhoz. Ezt a fejedelem csak akkor engedheti meg, ha mint abszolút fejedelem s a magyar sanctio pragmaticának mellőzésével akar uralkodni.”*²⁰

Az 1848-as áprilisi törvények ennek szellemében, de a modern alkotmányosság irányába tett lépésekkel erősítették meg a magyar jogrendet anélkül, hogy elszakadtak volna annak történeti gyökereitől.

Deák Ferenc felismerte, hogy a nemzet fennmaradásának záloga nem a radikális elszakadás, hanem a történeti alkotmány keretein belüli önállóság biztosítása. A Habsburgokkal való együttélés nem jelentette a magyar szuverenitás feladását, hanem annak jogilag is megalapozott formáját. Ezzel szemben az 1849-es Függetlenségi Nyilatkozat a folytonosságot tagadta meg. Az ilyesfajta kategorikus szakítás ellentétes volt a magyar alkotmányfejlődés organikus jellegével, hiszen a történeti alkotmány mindig az idők folyamán formálódott, tégláról téglára épült, de sosem tagadta meg saját múltját.

A kiegészítés ezzel szemben a Pragmatica Sanctióra, a koronázás hagyományára és az áprilisi törvények alkotmányos konklúzióira épült. Nem az akkortájt Európában végigsöprő forradalmi eszme kényszerítette ki, hanem a magyar politikai elit, élén Deák Ferencsel, aki felismerte, hogy a történeti alkotmány keretei között kell új alapokra helyezni a magyar államiságot. A 18. századtól kezdve a magyar rendek mindig is az alkotmányosság védelmében léptek fel, és ebben a folyamatban a jogfolytonosság fenntartása volt a kulcskérdés. Összegzésként magállapítható tehát az a következtetés, hogy Deák mindvégig arra próbált rámutatni, hogy a magyarok által követelt jogi kontinuitás nem elv, hanem *„azon kétségtelen elveknek, amelyeket*

²⁰ TERVEZETT CIKK ERDÉLYRŐL Pest, 1865.

az uralkodó is elismert, legszorosabb logikai következménye".²¹ Elért egy nagyszerű politikai kompromisszumot: a kiegyezéssel az uralkodó a magyar tartományi hatalom hatásköreit birodalmi hatalommá emelte, „*a Magyar Korona országainak komplexuma felsorakozott a többi, osztrák fennhatóság alatt álló, ciszlajtániai birodalom mellé sajátos, európai összehasonlításban példa nélküli államalakulatot hozva létre*".²² Éppen ezért a kiegyezés nem pusztán egy politikai alku volt, hanem a történeti alkotmány egyenes ági folytatása, amely a magyar államiság organikus fejlődésének új fejezetét nyitotta meg.

3.2. Összegezve: miben múlta felül Deák Ferenc Kossuth Lajost?

Deák Ferenc zsenialitása éppen az, hogy felismerte az erős változások körülményeit és veszélyeit, világossá vált számára, hogy a magyar jogfolytonosság és szuverenitás csak akkor marad a kezünkben, ha társulunk az osztrákokkal és egyben tartjuk azt a közép-európai birodalmat, mely az elmúlt néhány évtizedben védelmet nyújtott számunkra (érthetjük ezt katonailag is, hiszen a Pragmatica Sanctio alapján élt a két fél kölcsönös védelmi kötelezettsége, de védelem alatt érthetjük a kor erős ideológiai változásaitól való protekciót is). A már említett áprilisi törvények – melyek az ország írott alkotmányosságának első lépéseinek is tekinthetők – Deák történeti alkotmányunkra való hivatkozása szerint érvényesek, viszont mivel a szabadságharc – orosz segítséggel való – leveréssel végződött, nem léptek életbe azok az elképzelések, melyek a szabadságharc előtt lettek megfogalmazva. Éppen az ellenkezője történt: 12 évnyi igazságtalan közjogi elnyomás, neoabszolutizmus és pátensekkel való kormányzás – azaz érvényesült a jogeljátszás elmélete, a *Verwirkungstheorie*²³. Köztudott, hogy Deák Ferenc sosem volt a nemzet szószólója, Kossuthal és Széchenyivel ellentétben nem magabiztos és lelkes fellépésével vívta ki magának a figyelmet, hanem az annál inkább megfontolt, előrelátó és bölcs beszédeivel. Így tett a szabadságharc után is, passzív ellenállása az 1860-as évek elején tört meg mikor Deák elérkezettnek látta az időt, hogy kitörjön a színpalak mögül és maga vegye kézbe az osztrák-magyar viszony rendezését. Mint ahogy már a

²¹ MÁTHÉ, MENYHÁRD, MEZEY, 12. l.j., p50

²² JAKAB, Éva – PÓKECZ KOVÁCS, Attila: *Egyetemes államtörténet I.* (Budapest: Campus Dialóg Kiadó 2019). p168

²³ MÁTHÉ, 3. l.j., p56

fentiekben láthattuk, kiindulási pontjaként a Pragmatica Sanctio szolgált, melyben éppen azon történeti alkotmányos ismérveink vannak ratifikálva, melyek tisztán és világos kimondják, hogy (1) a magyar korona és annak jogai az uralkodóháznak, nem pedig az osztrák örökös tartományokkal került átadásra, (2) a Gesamtmonarchie Magyarország történeti alkotmányával összeegyeztethetetlen, valamint (3) Magyarországnak esze ágában sincs elszakadni a Habsburg-háztól és az uniótól, csupán jogfolytonosságunk visszaállítását követeljük, melyre az uralkodóházzal kötött szerződés során minden jogunk fennáll.

A 19. századi magyar történelem egyik legnagyobb kérdése, hogy a nemzet jövője szempontjából melyik út bizonyult hosszú távon járhatóbbnak: Kossuth Lajos radikális függetlenségi politikája, vagy Deák Ferenc megfontolt, történeti alkotmányra építő közjogi programja. Az idő végül Deák igazát bizonyította. Kossuth 1849-ben a világosi fegyverletétel előtt néhány hónappal kiadott Függetlenségi Nyilatkozata nemcsak a Habsburg-ház trónfosztását mondta ki, hanem azt is, hogy Magyarország teljes önállóságot követel. E lépés azonban nem illeszkedett a magyar történeti alkotmány jogfolytonosságot megőrző fejlődési útjába, hanem annak radikális megszakítását jelentette. A nyilatkozatot nem követte stabil állami berendezkedés, hanem katonai összeomlás és véres megtorlás. A szabadságharc bukása után Magyarország közel két évtizeden át közvetlen osztrák uralom alatt állt, amely sem a nemzet, sem az alkotmányosság szempontjából nem hozott sikereket.

Deák Ferenc ezzel szemben olyan megoldást keresett, amely nemcsak elkerüli az újabb katonai vereséget, hanem a magyar államiság és jogrend folytonosságát is biztosítja. Az 1867-es kiegyezés nem egy pillanatnyi, érzelmileg fűtött döntés eredménye volt, hanem egy alaposan átgondolt, hosszú távra szóló kompromisszum, amely a magyar történeti alkotmány alapelveire épült. Deák a Pragmatica Sanctióra, az áprilisi törvényekre és a rendi alkotmányosság hagyományaira támaszkodott, felismerve, hogy a magyar államiság jogi alapjai nem az elutasításban, hanem a történeti jogfolytonosságban keresendők. A kiegyezés nem csupán jogilag volt stabilabb konstrukció, hanem gazdasági és társadalmi fellendülést is hozott. Az Osztrák–Magyar Monarchia dualista rendszere biztosította Magyarország számára a belső önkormányzatot, a gazdasági fejlődést és a politikai stabilitást.

A Függetlenségi Nyilatkozat és a kiegyezés közötti legfőbb különbség tehát abban rejlik, hogy míg Kossuth a múlt megtagadásával próbálta megteremteni a nemzeti függetlenséget, addig Deák a történeti hagyomány talaján állva érte el annak

valódi biztosítását. Kossuth útja rövid életű volt és véres megtorlás követte, míg Deák politikája hosszú távon is működőképesnek bizonyult. Az 1867 utáni évtizedek Magyarország gazdasági, kulturális és politikai fejlődésének időszakaként volt, amely megerősítette a magyar nemzet helyzetét a térségben. Az idő igazolta, hogy Deák Ferenc higgadt közjogi megoldása tartósabb és eredményesebb²⁴ volt, mint Kossuth forradalmi lendülete.

Összefoglalás

A történelem során az államok alkotmányos rendszere folyamatosan változott, alkalmazkodva a társadalmi és politikai kihívásokhoz. Európa országai eltérő módon viszonyultak a jogrend kialakításához: egyesek a felvilágosodás eszméit gyorsan befogadták, míg mások a konzervatív hagyományokat követték. Magyarország különleges helyzetet foglalt el e tekintetben, hiszen történeti alkotmánya egyszerre őrizte meg a rendi elemeket és mutatott utat a modern alkotmányosság felé.

A magyar államiság történetének egyik meghatározó eleme a Szent Korona-tan, amely a jogfolytonosság és az állami legitimitás szakrális alapját biztosította. Ez az elv összekapcsolta a világi és az isteni rendet és kiemelte Magyarország egyedi közjogi berendezkedését. A magyar történeti alkotmány nem egyetlen írott dokumentumból állt, hanem a nemzet történelmi tapasztalatain és szokásjogán alapult. A magyar alkotmány sohasem volt egységes szerkezetű, hanem folyamatos fejlődés eredményeként alakult ki.

Az 1848–49-es forradalom és szabadságharc időszakában a történeti alkotmányosság és a polgári reformok eszméi ütköztek egymással. Az áprilisi törvények célja az alkotmányos monarchia megerősítése volt, azonban a Függetlenségi Nyilatkozat 1849-ben szakított e hagyománnyal, kimondva a Habsburg-ház trónfosztását és Magyarország teljes szuverenitását. Ez a lépés azonban nem illeszkedett a magyar

²⁴ Köztudott, hogy Deák Ferenc szerénysége és visszafogottsága példamutató volt. A kiegyezés utáni hónapokban így nyilatkozott az őt élető elsimerő szavak hallatán: „Azt mondjátok, tisztelt barátaim, engem követtetek, az én zászlóm alá csoportosultatok, és én elhiszem, hogy ez úgy van. Köszönöm bizalmatokat, mely irántam mindig viseltettetek, és melynek most is kifejezést adtatok. De engedjétek megmondanom, hogy ez nem azért történt, mert én lettem volna köztetek a legméltóbb arra, hogy elől menjek. Hanem az út szoros, az ösvény keskeny volt, melyen előre kellett történnünk, csak egymás után mehettünk, valakinek elől kellett menni, s talán a véletlen hozta úgy magával, hogy én menjek legelől, talán azért történt így, mert én voltam köztetek a legidősebb veterán ezen a pályán.”
 Forrás: Becsület és kötelesség - Deák Ferenc (1803-1876) költögetése. Bécsi Napló. 2003.

jogfejlődés organikus vonalába, hiszen a történeti alkotmány eddig a rendek és a király közötti szerződéses viszonyra épült.

A Habsburgok uralma alatt a magyar jogfolytonosság megszakítása nemzetközi konfliktusokhoz vezetett. Az 1867-es kiegyezés végül visszatérést jelentett a történeti alkotmányosság keretei közé, igazolva, hogy a magyar közjogi hagyomány hosszú távon nem volt összeegyeztethető a radikális forradalmi lépésekkel. A Függetlenségi Nyilatkozat ezért nem tekinthető sikeres államépítési lépésnek, hanem inkább egy kísérletnek, amely a magyar szabadságtörekvések egyik legbátrabb megnyilatkozása volt, ám nem biztosított tartós közjogi alapot.

Elmondható, hogy a magyar történeti alkotmány folyamatosan egyensúlyt keresett a hagyomány és a megújulás között. A szabadságharc során hozott döntések – különösen a Függetlenségi Nyilatkozat – a nemzet függetlenségének kinyilvánítását szolgálták, ám hosszú távon a történeti jogfolytonosság elvéhez való visszatérés bizonyult a magyar alkotmányosság természetes útjának.

Az 1849-es Függetlenségi Nyilatkozat és az 1867-es kiegyezés az osztrák-magyar viszony rendezésének két merőben eltérő megközelítését képviselik. A Függetlenségi Nyilatkozat radikális szakítást jelentett a Habsburg-házzal és a történeti alkotmánnyal, míg a kiegyezés a jogfolytonosság elvén alapuló kompromisszumot testesítette meg.

A Függetlenségi Nyilatkozat Kossuth Lajos vezetésével a népszuverenitás elvét helyezte előtérbe, megszakítva a magyar államiság hagyományos fejlődési útját. A trónfosztás kimondásával Magyarország elszakadt a Habsburg Birodalomtól, de a katonai vereség és az azt követő megtorlás miatt ez az út nem hozott tartós sikert. Ezzel szemben az 1867-es kiegyezés Deák Ferenc politikáján alapult, aki a történeti alkotmányosság talaján állva érte el Magyarország belső önállóságának biztosítását az Osztrák–Magyar Monarchia keretein belül.

A kiegyezés alapját az 1723-as Pragmatica Sanctio és az 1848-as áprilisi törvények adták. Deák felismerte, hogy Magyarország számára a legbiztosabb jövőt nem az elszakadás, hanem a történeti jogfolytonosság fenntartása jelentheti. A kiegyezés eredményeként az ország saját törvényhozást és kormányzatot kapott, miközben a közös ügyek – hadügy, külügy és az ezekhez szükséges pénzügyek – a Monarchia fennmaradását biztosították.

Hosszú távon a kiegyezés stabilitást és fejlődést hozott Magyarországnak. A gazdaság és a kultúra fellendült, míg a Függetlenségi Nyilatkozatot követő időszak

csupán megtorlást és elnyomást eredményezett. A 19. század végére világossá vált, hogy Deák Ferenc politikája biztosította a magyar államiség fennmaradását, míg Kossuth radikális útja rövid távon kudarcot vallott. Az idő igazolta, hogy a jogfolytonosságra épülő kompromisszum hosszabb távon is működőképes és előnyös volt Magyarország számára.

Többek között a fentiek miatt értékelem úgy - mivel a radikális deklaráció nagyban rontotta a szabadságharc esélyeit, pozíciónkat a Habsburgokkal szemben és nem is vezetett eredményre - hogy már rövidtávon is Kossuth radikalizmusa és az abból fakadó Függetlenségi Nyilatkozat politikai kudarc volt, ami megragadt a forradalmi gesztus szintjén.

De lege ferenda

A magyar állam fennállása sohasem a nyers erő diadalában vagy a radikalizmus viharos gesztusaiban rejlett, hanem a hitben, az igazságban és a hagyományok erejében. Történelmünk legnagyobb győzelmei nem fegyverek csörgésében születtek meg, hanem az állhatatos kitartásban, az eszmék és a jog rendíthetetlen hitében. Az ország sorsa nem egyetlen, lángoló pillanatban dőlt el, hanem abban a folyamatos küzdelemben, amelyben a múlt tisztelete és a jövőbe vetett bizalom egymásba fonódott.

A Függetlenségi Nyilatkozat sorsa éppen azt tanítja, hogy a hirtelen változás önmagában nem elég, ha nincs mögötte szilárd alap, amelyet a nemzet magáénak érezhet. A pillanatok, amikor Magyarország valóban felemelkedett, mindig azokra az eszményekre épültek, amelyekben a magyar lélek mélyen hitt: a kontinuitásban, a közösség erejében és a bölcsességben, amely megkülönbözteti az álmot a megvalósítható céltól. Nem a vakmerőség és a radikalizmus, hanem a hűség, a tradíció és az elköteleződés hozta el a legnagyobb sikereket, hiszen nemzetünk nem hódítani akart, hanem megmaradni – és éppen ebben rejlik igazi nagysága. Ez legyen tanulság és jó példa a ma politikai nemzedékeinek és minden nemzetben gondolkodó hazafinak.

Tisztelet a hősöknek!

Felhasznált irodalom

1. ANKA László, SCHWARCZWÖLDER Ádám: *Törvény és szabadság - válogatás Deák Ferenc beszédeiből, írásaiból és adomáiból.* (Budapest: Igazságügyi Minisztérium - Magyar Közlöny Lap-és Könyvkiadó 2023)
2. BASICS Beatrix, CSORBA László: *Deák Ferenc - az igazság arca* (Budapest: Igazságügyi Minisztérium - Magyar Közlöny Lap-és Könyvkiadó 2023)
3. BÉNYEI Miklós: *Kossuth Lajos és Debrecen.* (Debrecen: Debrecen Városi Könyvtár 2003).
4. EGYED István: *A mi alkotmányunk.* (Budapest: Magyar Szemle Társaság 1943).
5. DE GRUYTER Caroline: *Nem lesz jobb - utazások a Habsburg Birodalomban és az Európai Unióban* (Budapest: Európa Könyvkiadó 2023)
6. FABÓ Edit: *A dualizmus kori emlékezetörzés* (Budapest: Magyarságkutató Intézet 2022)
7. HÖRCHER Ferenc, LORMAN Thomas, PÓCZA Kálmán: *A magyar történeti alkotmány. Korszakok és kihívások.* (Budapest: Ludovika Egyetemi Kiadó 2023).
8. HORVÁTH Attila: *Magyar állam-és jogtörténet.* (Budapest: Nemzeti Közszerológiai Egyetem 2014)
9. JAKAB, Éva – PÓKECZ KOVÁCS, Attila: *Egyetemes államtörténet I.* (Budapest: Campus Dialóg Kiadó 2019).
10. KIS Norbert, MÁTHÉ Gábor: *Az európai államok evolúciója. Államszerkezési paradigmák.* (Budapest: Ludovika Egyetemi Kiadó 2024).
11. MÁRKUS Dezső: *Magyar Törvénytár 1000-1895. 1657-1740. évi törvények - Corpus Juris Hungarici. Millenniumi Emlékiadás.* (Budapest: Franklin-Társulat 1900)
12. MÁTHÉ Gábor: *Közép-Európa újkori története. A magyar közjog elemi forrásai 16-20. század.* (Budapest: Gondolat Kiadó 2021.)
13. MÁTHÉ Gábor, MENYHÁRD Attila, MEZEY Barna: *A kettős monarchia. Die doppelmonarchie.* (Budapest: ELTE Eötvös Kiadó 2018). p54
14. MEZEY Barna: *Kölcsönhatások. Európa és Magyarország a jog-történelem sodrásában* (Budapest: Gondolat Kiadó 2021)

15. ROMSICS Ignác: *Magyarország története a XX. században* (Budapest: Helikon Kiadó)
16. ZLINSZKY JÁNOS: *Történeti alkotmányunk fejlődése*. (Budapest: Magyar Szemle 2005)

Internetes források elérhetőségei

1. Arancum: A Függetlenségi Nyilatkozat és a hadsereg tisztikara. Elérhető: <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Bona-bona-tabornokok-torzstisztek-1/tabornokok-es-torzstisztek-az-184849-evi-szabadsagharcban-23DD/i-a-honvedsereg-tabornoki-es-torzstishti-kara-a-szabadsagharcban-23FA/5-a-fuggetlensegi-nyilatkozat-es-a-hadsereg-tisztikara-24B8/>
2. VERESS Csongor Balázs: 175 éves a magyar Függetlenségi nyilatkozat. 2024. 04. 14. Elérhető: <https://mandiner.hu/belfold/2024/04/175-eves-a-magyar>
3. Magyarságkutató Intézet: Egy archiregnum kialakulása. 2024. 07. 01. Elérhető: <https://mki.gov.hu/hu/hirek-hu/minden-hir-hu/egy-archiregnum-kialakulas-a>
4. MEZEY Barna: A Pragmatica Sanctio és a magyar történeti alkotmány. Elérhető: https://epa.oszk.hu/03300/03328/00056/pdf/EPA03328_szazadok_2023_03_495-514.pdf